

Черезова І.О.,

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології

Бердянського державного

педагогічного університету

м. Бердянськ

gen_berd@ukr.net

СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИВНА СКЛАДОВА ПРОЕКТНОЇ ІДЕЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема сенсу життя відноситься до актуальних екзистенціальних проблем людства і перебуває в полі зору філософів, психологів, теологів, мистецтвознавців, літераторів протягом усієї історії людства. Як філософська та духовна проблема, сенс життя визначає мету існування та призначення людства, людини як біологічного виду; одне з основних світоглядних понять, що має величезне значення для духовно-морального становлення особистості. Процеси здобуття особистістю сенсу свого буття, вплив цього чинника на життя людини є актуальним предметом вивчення психологічної науки.

У психології проблема сенсу життя розглядається у наукових працях К. Альбуханової-Славської, Л. Анциферової, О. Бодальова, О.М. Леонтєва, Д.О. Леонтєва, О. Тихомирова, В. Чудновського та ін. У ряді досліджень поняття сенсу життя ототожнюється з поняттям смисложиттєвих орієнтацій як складних соціально-психологічних утворень особистості (Д.О. Леонтєв, В. Чудновський та ін.) [1,2,4].

Поняття сенсу життя розуміється як суб'єктивна оцінка людиною свого прожитого життя та відповідності досягнутих результатів початковим намірам, як розуміння змісту та спрямованості свого життя та місця у світі, як проблема впливу людини на навколишню дійсність та постановку життєвих цілей. Уявлення про сенс життя складаються в процесі діяльності людей і залежать від їхнього соціального становища, змісту розв'язуваних проблем, способу життя, світорозуміння, конкретної історичної ситуації.

У тому випадку, коли предметом дослідження виступає майбутнє людини в масштабі її життєвого шляху, тобто довгострокова картина життя в майбутньому, йдеться про смисложиттєві утворення особистості: життєві цілі і плани, орієнтації і перспективи. «Саме значущі плани та настанови, ненасичувані потреби та неусвідомлені імпульси визначають ракурс, у якому людина бачить зовнішній світ, орієнтуючись в ньому, пристосовується до життя» [3, с. 30].

Зупинимося докладніше на основних смисложиттєвих утвореннях особистості, які становлять її смисложиттєві орієнтації.

Життєві цілі та плани мають достатньо певну предметну окресленість, можуть бути виражені в конкретних подіях життєвого шляху. Життєві плани є засобами здійснення життєвих цілей, їх конкретизацією в хронологічному і змістовному аспектах, вони визначають порядок дій, необхідних для реалізації життєвих цілей як основних орієнтирів життєвого шляху в майбутньому. За допомогою цих понять майбутнє може бути розглянуте як упорядкована в часі сукупність подій, що призводять до досягнення ідеальних результатів, які є на даному етапі життєвого шляху основними орієнтирами діяльності людини.

Диференційованість майбутньої часової перспективи характеризує ступінь розчленованості майбутнього на послідовні етапи. Виділяють два основних етапи: найближча і віддалена перспектива. Самостійне значення кожного з цих етапів, особливості їх формування в дитинстві і юності та вплив на розвиток особистості переконливо показані А. Макаренком, роботи якого зіграли настільки ж істотну роль у вивченні проблем перспективи в рамках радянської психології, як і дослідження К. Левіна в розвитку даної проблематики в західній психології. При різних методологічних підходах до розуміння ролі майбутнього у формуванні та розвитку особистості А. Макаренко і К. Левін у конкретних дослідженнях виявляли подібні дані, що свідчать про те, що поділ найближчої і віддаленої перспективи є найважливішим моментом розвитку особистості, що характеризує перехід від дитинства до юності, до вирішення найважливіших життєвих завдань, вибору життєвого шляху, становлення соціальної зрілості та самостійності особистості.

Дані психологічних досліджень виявляють прямий або опосередкований зв'язок розглянутих параметрів майбутньої часової перспективи з такими суттєвими особистісними характеристиками, як самооцінка, «Я»-концепція, мотивація досягнень, особистісна зрілість, догматизм, тривожність, імпульсивність, локус контролю та ряд інших. Можна припустити, що саме початкова присутність таких особистісних якостей, як соціальна інтегрованість, життєва задоволеність, відсутність тривожності й імпульсивності, внутрішній контроль, високий рівень мотивації досягнення, є чинником формування оптимальної майбутньої перспективи життя.

Життєва перспектива не є раз і назавжди виробленою стратегією. Кожному якісно новому етапу життєвого шляху має відповідати специфічний зміст перспективи, в якій одні компоненти зберігають спадкоємність, а інші відображають реальні зміни в навколишньому світі і в самій людині.

У дослідженнях життєвого шляху виявлені факти, що свідчать про те, що в житті кожної людини існують критичні моменти, пов'язані зі змінами життєвої перспективи. У цих життєвих ситуаціях одні люди здатні перебудувувати свою перспективу, підвищуючи мотивацію досягнення, а інші впадають у стан стресу, що характеризується почуттям небезпеки і підвищеної тривожності. Критичні моменти виникають у різні періоди життя, але є такі періоди, в яких ці моменти концентруються, перетинаються, породжуючи цілий комплекс життєвих проблем, що вимагають формування та перебудови життєвої перспективи [3].

Зупинимося на специфічних функціях смислових утворень як основних конституційних одиниць свідомості особистості. Позначимо тут лише дві функції, які є найбільш значущими в контексті нашої тематики.

По-перше, це створення образу, ескізу майбутнього, тієї перспективи розвитку особистості, яка не впливає прямо із сьогоденної ситуації. Якщо в аналізі реальної людської діяльності обмежитися одиницями мотивів як предметів потреб, одиницями цілей як заздалегідь передбачуваних результатів, то буде незрозуміло, за рахунок чого людина здатна переборювати сформовані ситуації, логіку

буття, що склалася, що веде її до того майбутнього, якому вона сама сьогодні не може дати точних описів і звіту. Майбутнє виступає головною опосередкованою ланкою руху особистості, без припущення якого не можна пояснити ні реального ходу розвитку людини, ні його нескінченних потенційних можливостей.

Смислові утворення і є, на наш погляд, основою цього можливого майбутнього, яке опосередковує сьогоднішнє, сьогоднішню діяльність людини, оскільки цілісні системи смислових утворень задають не самі по собі конкретні мотиви, а площину відносин між ними, тобто як раз той початковий план, ескіз майбутнього, який повинен передувати його реальному втіленню.

По-друге, найважливіша функція смислових утворень полягає в наступному: будь-яка діяльність людини може оцінюватися і регулюватися у контексті її успішності в досягненні тих чи інших цілей і з боку її моральної оцінки. Остання не може бути проведена «зсередини» самої поточної діяльності, виходячи з наявних актуальних мотивів і потреб. Моральні оцінки і регуляція необхідно мають на увазі іншу, позаситуативну опору, особливий, відносно самостійний психологічний план, прямо не захоплений безпосереднім перебігом подій. Цією опорою і стають для людини смислові утворення, особливо у формі їх усвідомлення – особистісних цінностей, оскільки вони задають не конкретні мотиви і цілі, а площину відносин між ними, загальні принципи їх співвіднесення [1, 2].

Сенс життя відображає життєву концепцію людини, усвідомлений і узагальнений принцип її життя, життєву мету. Сенс життя зумовлюється світоглядом людини і визначає систему її переконань і поглядів на світ, місце в ньому, ставлення до навколишньої дійсності та до самого себе, які є її внутрішнім надбанням [2].

Вектором, що задає напрямок, по якому йде розвиток «Я» у бік набуття сенсу життя, є таке динамічне утворення як смисложиттєві орієнтації, що є проявом високого рівня сформованості спрямованості особистості - смисложиттєвої спрямованості особистості, тобто такої структури особистості, в якій провідне місце займають мотиви пошуку людиною сенсу свого існування, побудови своєї долі.

Смисложиттєві орієнтації виступають регуляторами або механізмами спрямованої діяльності людини як суб'єкта та особистості. Вони являють собою узагальнену структурно-ієрархічну і динамічну систему уявлень, що є базовим елементом внутрішньої (диспозиційної) структури особистості, сформовану й закріплену життєвим досвідом індивіда в ході соціалізації та соціальної адаптації на основі індивідуально-типологічних особливостей, і є, таким чином, суб'єктивними складовими феномена сенсу життя [4].

Людина сприймає навколишню дійсність крізь призму власного бачення майбутнього. Будуючи свій життєвий світ завжди трохи наперед, вона орієнтується не лише на потреби сьогодення, а й на нові можливості та життєві перспективи. Здатність забігати наперед, за межі буденності і є тим вирішальним чинником, який зумовлює проектну ідею життєдіяльності особистості.

Література:

1. Леонтьев Д.О. Жизнетворчество как практика расширения жизненного мира // I Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии: материалы конференции / [под ред. Д.А. Леонтьева, Е.С. Мазур, А.И. Сосланд]. - М.: Смысл, 2001. - 100-109 с.
2. Леонтьев Д.О. Психология смысла: природа, структура и динамика смысловой реальности. - М.: Смысл, 1999. - 486 с.
3. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. - К.: Либідь, 2003. - 376 с.
4. Чудновский В.Е. Становление личности и проблема смысла жизни: избр. труды / В.Е. Чудновский. - М.: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: Изд-во НВО «МОДЕК», 2006. - 768 с.